

## ЛИТЕРАТУРА

УДК:821.512.161

DOI: 10.35254/bhu/2022.60.69

Мусаева Ж.К.,

К. Карасаев атындагы БМУ

ТҮРК ЖАЗУУЧУСУ ЯШАР КЕМАЛДЫН ЧЫГАРМАЛАРЫНДАГЫ ФОЛЬКЛОРДУК  
МОТИВДЕР*Кыскача мазмуну*

Көркөм чыгарманын чагылдыруу объектиси бай жана ар түрдүү. Адам мүнөзүн анын турмуштук жана социалдык ордун ачуу искусство чыгармаларынын максаты экени байыртадан белгилүү. Искусствонун башка түрлөрүнөн айырмаланган көркөм чыгарманын татаалдыгы жана өзгөчөлүгү болуп, кайсы чыгарма болбосун автордун кандайдыр бир ой-максатын ачып берүү ошол аркылуу окурмандын аң-сезимине жеткирүү болуп саналат. Чыгармачыл инсандар бул милдетти көркөм чыгармада ар кандай ыкма менен ишке ашыра алат. Алардын бири фольклорго кайрылуу.

Түрк адабиятынын көрүнүктүү өкүлдөрдүн бири Яшар Кемал түрк адабиятында “фольклорист жазуучу” деп бааланат. Макалада жазуучунун чыгармачылык жолунун өсүп өнүгүшүнө тийгизген элдик оозеки адабият ошондой эле роман, аңгемелеринде орун алган фольклордук мотивдер тууралуу сөз болот.

**Түйүндүү сөздөр:** түрк адабияты, фольклор, маданият, адабият таануу, мотив, уламыш, сюжет, элдик ырлар, этномаданият, коом.

ФОЛЬКЛОРНЫЕ МОТИВЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ТУРЕЦКОГО ПИСАТЕЛЯ ЯШАРА  
КЕМАЛЯ*Аннотация*

Объект изображения художественного произведения богат и разнообразен. Давно известно, что цель произведений искусства — раскрыть природу человека, его жизненное и социальное место. Сложность и уникальность художественного произведения, отличающая его от других видов искусства, состоит в том, что любое произведение раскрывает авторский замысел, а тем самым доносит его до читательского сознания. Творческие личности могут выполнить эту задачу любым способом в произведении искусства. Одна из них — отсылка к фольклору.

Яшар Кемаль, один из самых выдающихся деятелей турецкой литературы, считается в турецкой литературе «писателем-фольклористом». В статье рассматривается фольклор, повлиявший на становление и развитие творчества писателя, а также фольклорные мотивы в романах и рассказах.

**Ключевые слова:** турецкая литература, фольклор, культура, литературоведение, мотив, легенда, сюжет, народные песни, этнокультура, общество.

## FOLKLORE MOTIVES IN THE OF WRITER YASHAR KEMAL

*Abstract*

The object representation of a work of art is rich and varied. It well known that the purpose of works of art is to reveal the nature of man, his life and social place. The complexity and uniqueness of a work of art, which distinguishes it from other types of art, lies in the fact that any work reveals the author's intention, and thereby conveys it to the reader's consciousness. Creative individuals can accomplish this task in any way in a work of art. One of them is a reference to folklore.

Yashar Kemal, one of the most prominent figures in Turkish literature, is considered as a «folklorist writer» in Turkish literature. The article discusses folklore that influenced the formation and development of the writer's work, as well as folklore motifs in novels and stories.

**Key words:** Turkish literature, folklore, culture, literary criticism, motive, legend, plot, folk songs, ethnoculture, society.

Жазма адабият менен фольклордун ортосундагы кырым-катыш жана айырмачылыктар тууралуу бардык элдердин адабият таануу илиминде колго алынып, алгылыктуу излдөөлөр жүргүзүлүп келет. Ошондой эле фольклордук чыгармалардын жазма адабиятта колдонулушу, алардын кайрадан иштелип чыгышы тууралуу сөз болгондо белгилүү бир акындын же жазуучунун чы-

гармачылыгы иликтенет эмеспи. Албетте, чыгармачыл адам элдик оозеки адабияттан таасирленбей койбойт, өз чыгармачылыгында фольклорго кайрылуу, чыгарманын сюжетин түзүүдө аларды орду менен пайдалана билүү бул ар бир акын-жазуучунун чыгармачылык чеберчилиги катары бааланат. Жазма адабияттын фольклор менен болгон генетикалык байланышын изилдөөгө багыт алып

жатып К.Асаналиев адабий процесс дегенибиздин өзү дегеле түз сызык боюнча өнүгүп өсүүдө болушу мүмкүн эмес экендигине токтолот. «Жаңы эстетикалык баскычка көтөрүлүү кечеге токтолгон «ашуудан» ашып, андан ары түз жөнөп кетүү мүмкүн эмес. Зарыл учурда артка кайрылуу, ал турмак эң байыркы көркөм аң сезимдин жагымдуу, жандуу өкүмдөрүн «сиңирип» туруу көркөм процесстин менчиктүү сапатына жатат», - дейт сынчы. [1, 6-бет]

Түрк адабиятында да акын-жазуучулар фольклордук чыгармаларга кайрылбай койгон эмес. Оозеки адабиятка өзгөчө баа берген жазуучулардын бири – Яшар Кемал. Яшар Кемалдын белгилүү «İnce Memed» (“Инже Мемед”) романынан тартып, «Sarı Sıcak» («Сары Сыжак») аңгемелерине чейин бир топ тилдерге которулуп, чет элдик окурмандарга да сунушталган. «Yer demir gök bakır», «Alagiyik», «Yılan öldürseler» ж.б. романдарынын негизинде кино тасмалар тартылып, театрда сахнаштырылган. Ар бир чыгармасында актуалдуу маселелерди чагылдырганدىктан Түркия мамлекетинде «Мазмундуу роман», «Орхан Кемал атындагы адабий сыйлык», «Сөз эркиндиги» аттуу бир канча мамлекеттик сыйлыктарга жана Франция мамлекети тарабынан «Эң мыкты китеп», «Эң мыкты роман» ж.б. чет элдик сыйлыктарга да ээ болгон.

Жазуучунун чыгармаларындагы фольклордук сюжеттер жана алардын орду тууралуу сөз боло турган болсо, алгач анын элдик оозеки чыгармачылык менен болгон карым-кагышы, мамилеси тууралуу сөз болбой койбойт. Ата-энесинен эрте ажырап калган Яшар Кемал кичине кезинен эле эл аралап, эски буюмдарды сатып, күн көргөн. Ошол учурларда айыл аксакалдарынан нускалуу сөздөрдү, кызыктуу уламыш, жомокторду угуп жан дүйнөсүн байытып, таалим-тарбиянын башатын да оозеки чыгармалардан алат. Элдик ырларды, дастандарды, кошокторду жатка айтып, саз (түрктөрдүн музыкалык аспабы) чертип, ал тургай жамактатып төгүп жибере турган өнөргө да ээ болуп, төкмө акындар менен айтышып, эл арасына «акын Кемал» деген ат менен таанылат. Ал кичине кезинде атасынын өлүмүн коруп калгандыктан кечек оорусуна чалдыгат, адабиятка, ырга болгон шыгы жана аракетчилдигинин натыйжасында бул оорудан айыккандыгын өзүнүн эскерүүлөрүндө баяндаган. [6. 24-6]

Чыгармачылык жолу алгач ыр менен башталып, 1946-жылы «Adana ağıtları» («Адана кошоктору») аттуу ырлар жыйнагы жарык көрөт. Аталган жыйнагындагы ырлары оозеки адабияттагы элдик ырлардын мотивинде болуп, темасы да «кошоктор» деп аталып, башынан өткөргөн оор учурлар сүрөттөлөт. Жашоо шарттын айынан ар кайсы жерде баш калкалаган жазуучу гезит-журналдарда ар кыл кызматтарды аркалайт. Ошондой эле эл арасында айтылган уламыш, жомок, элдик ырларды топтоп кагаз бетине түшүргөн фольклор жыйноочу да болгон. Яшар Кемалдын ошол учурдагы белгилүү журналист Абидин Дино менен таанышуусу адабиятка болгон шыгын андан ары арттырууга түрткү болот да, дүйнөлүк адабият менен тааныша баштайт. Абидин Дино жазуучуну мындайча эскерет: «Маңдайымда териси сөөгүнө жабышкан айылдык бала турду. Аты Кемал Садык Гөчели экен. Бырышкан, саргарган эски кагаз бетине элдик ырларды, уламыш, дастандарды, миф, кошок ж.б. баарын түшүрүп алыптыр». [3, 15-6]

Демек, жалпы адабиятка болгон ынтызарлыгы, кы-

зыгуусу элдик оозеки чыгармалар аркылуу башталып, анын сөз чеберчилигин, айлана-чөйрөгө болгон ой жүгүртүүсүн байышына, чыгармачылыгынын такшалышына басма сөз булактарында кызмат кылышы да чоң түрткү берет. Алгач ыр жазган акын катары таанылса кийин кара сөз түрүндөгү чыгармалары менен таанылат.

Көлөмдүү «İnce Memed» (“Инже Мемед”) романындагы элдик ырлар Мемед сыяктуу баатыр каармандардын образын ачуу максатында колдонулган:

Yüce dağ başına bir ulu kartal

Açmış kanadını dünyayı örter

Bazı yiğit vardır ölümden korkar

Ben korkmam ölümden, er geç yolumdur

(Мааниси бийик тоонун чокусундагы чоң бүркүт канатын ачып дүйнө кыдырат, өлүмдөн корккон кээ бир жигиттер бар, а мен корпойм өлүмдөн, акыры бир күн ал жолго да түшөм). Элдик оозеки чыгармачылыктагы жоокерлерге, баатырларга арналган ырлар мекенди сүйүүгө, коргоого тарбиялоодо зор роль ойногон.

«Көроглу», «Каражаоглан», «Алагийик» деген чыгармаларын бириктирип 1967-жылы «Үч Анадолу уламышы» деген аталышта жарыялайт. Аталган аңгемелеринде эл арасында айтылган уламыштын варианттарына салыштырмалуу кеңейтилип берилет. «Көроглу» аңгемесинде «Үч көбүк» уламышы сүрөттөлөт. Мында сууда көбүктөр агып келип токтогон жерге көл пайда болуп, бир түп чынар өсүп чыгат, ал көлдүн суусун ичкенде көрбөгөн адамдын көзү көрөт. Жазуучунун чыгармасында Көроглу атасына алып келе жаткан суунун бардык тамчыларын өзү ичип түгөтөт. Жазуучу муну менен адамдын терс мүнөзү болгон өзүмчүлдүктү ачып берет.

«Каражаогланда» эл арасында айтылган уламышты кайрадан иштеп чыгат. Жалпысынан Каражаогландын өмүрү, сүйүүсү, акындык өнөрү тууралуу баяндалат. Оозеки адабиятта кыска берилсе, Яшар Кемалда окуялар биринин артынан бири уланып, көркөмдөштүрүлгөн. Каражаоглан жана анын сүйүктүүсү Элиф жөнүндөгү элдик ырлардын мисалында окуяларды тизмектеп берген. Ошондой эле Каражаогландын ата тегин да санжыра кептер менен чечмелеп берет. Бул аңгемедө түрк фольклорунда кездешкен «Кырк үңкүр» уламышы да баяндалат. Чыгармада Каражаоглан кийикке айланып, ушул үңкүргө барып жашап калат. Бир-бирине ашык болуп, бирок махабатына жетпей калган элдик мотив аркылуу баяндалат.

«Алагийикде» сүйүү темасы жана табият менен болгон байланыш оозеки адабияттын үлгүсүндө чечмеленет. Чыгарманын башкы каарманы Халил көзгө атаар мерген болуп, аңчылык менен күн кечирет. Халил менен Зейнептин ортосундагы ашык, аларды бири-биринен ажыратууну көздөгөн Каржа Али Халилге кас болот. Чыгарманын соңунда терс каарман өз жазасын алат, ал эми эки Халил менен Зейнеп бир жерде көз жумат. Мында элдик оозеки чыгармалардын белгилүү үлгүсүндө жазылганын баамдасак болот.

“Filler sultanı ile kırmızı sakallı topal karınca” повестинде оозеки адабияттагы жомок аллегориялык методдо берилип эзүүчүлөр менен эзилгендердин ортосундагы мамиле көркөм сүрөттөлөт.

Жазуучу Яшар Кемал элдик оозеки чыгармаларга жогору баа берип, чыгармаларында окуянын сүрөттөлүшүн, өнүгүшүн, каармандардын мүнөзүн ачууда ички маселелерди тереңдетип берүүдө көп эле колдон-

гон. Жалпылап айтканда, жазуучунун чыгармачылыгында элдик оозеки чыгармачылыктын орду чоң. Фольклорду өзүнүн чыгармачылыгынын бардык этабында пайдаланган. Ал жөнүндө дагы да айтылчу сөз алдыда демекчибиз.

**Адабияттар**

1. Асаналиев К. Өрдөн өргө – Ф.: 1977. 6-б

2. Бобулов К. Фольклор жана адабият – Ф.: 1980. 136 б

3. Muzaffer Uyguner. Yaşar Kemal Sanatı Yapıtlarının seçmeler, İstanbul, 1995. 15-б

4. Yaşar Kemal. İnce Memed II cilt. İstanbul, 1969

5. Yaşar Kemal. Uç Anadolu efsanesi. İstanbul, 2004

6. Yaşar Kemal. Yaşamı, sanatı, yapıtlarından seçmeler. İstanbul, 1995 24-б

---